

doc. dr. Jahja Fehratović
Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru
Departman filoloških nauka
d.filologija@uninp.edu.rs

SIJARIĆEVA LIRIKA OD ZAVIČAJNOG DO UNIVERZALNOG DOŽIVLJAJA SVIJETA

SAŽETAK

Tekst *Siјarićeva lirika od zavičajnog preko individualnog do univerzalnog doživljaja svijeta* bavi se dubinskom analizom Siјarićeve lirike u kojoj prepoznaje bazične tematsko-motivske cjeline duboko vezane za pjesnikov uži zavičaj iz koga crpi nadahnuće za veći dio svog lirskog opusa od strane kritike okarakteriziranog formom lirskih minijatura. Autor prepoznaje četiri izvorišta najznačajnijeg i najobimnijeg dijela Siјarićevog poetskoga opusa: djetinjstvo, Šipovice (užizavičajni prostor pjesnika), sudbine ljudi iz zavičaja i problematika identiteta. Pjesnik kroz individualne doživljaje i kolektivna propitivanja ovih četeteriju dijelova vlastitoga bića dolazi do univerzalnih spoznaja sebe i svijeta, odnosno makro i mirkokozmičke esencijalnosti i egzistencijalnih smislova opstojnosti u svemu prolaznome i ciklično obnoviteljskome u Univerzumu. Da bi došao do tih spoznaja, Siјarić se u lirici prije ostalog okreće sebi i propitivanju vlastitoga bića, sagledavanje nekadašnjeg iz pozicije već omudrjelog starca, što bi smo na neki način mogli okarakterizirati i nekom vrstom memoarske poezije, a zatim i sve ostalog što se je tijekom vremena ukрупnjavalo u njegovim radoznalim i ljubopitljivim očima, saopćavajući sva ta zapažanja, strahove, dileme i spoznaje suštinskim, jednostavnim i prirodnim jezičkim iskazom, te tehnikama pjevanja koje proizilaze iz miješanja epskih i lirskih elemenata, iz čega u konačnici i dolazi da jedinstvenoga lirskoga pečata pjesnika Čamila Siјarića, koga ovim radom po prvi puta sagledavamo skroz stoprocentno nasuprot već prepoznatog i priznatog pripovje-

dača, romansijera i putopisca Ćamila Sijarića.

Ključneriječi: Ćamil Sijarić, poezija, lirika, lirska minijatura, lirska naračija, univerzalnost, motiv, zavičajnost, djetinjstvo, Šipovice, sudbine, identitet

ABSTRACT

Text "Sijarić lyric of native from individuality to the universality existential experience" is engaged in-depth analysis Sijarić lyricism in which recognizes the basic theme and motif of the whole deeply related to the poet's narrower homeland from which draws inspiration for much of his lyrical works by critics characterized form of lyrical miniatures. The author identifies four sources of the most important and most extensive part (Sijarićevog) poetic oeuvre: childhood, Šipovice (narrower space homeland poet), the fate of people in the homeland and identity problems. The poet through individual experiences and collective questioning these parts cetera own self comes to universal cognition himself and the world, namely macro and microcosmic essentiality and existential meanings of existence in all passage and cyclically renewing the Universe. To reach these findings, Sijarić in poetry before turning to questioning others and himselfe our own being, understanding the former positions already the wise old man, what we are in somehow could characterize and a kind of memoir writing poetry, and then everything else over time is getting bigger in his curious and polite eyes, communicating all these observations, fears, dilemmas and essential cognition. He uses simple and natural linguistic skills and techniques of singing, arising the mixing epic and lyrical elements, from which it ultimately comes to unique lyrical poet stamp Ćamila Sijarića, whom this work for the first time perceive totally one hundred percent against already recognized and acclaimed novelist and travel writer Camil Sijarića.

Key words

Ćamil Sijarić, poetry, lyrics, lyrical miniatures, lyrical narration, universatility, style, homeland, childhood, Šipovice, destiny, identity

SVIJET ĆAMILA SIJARIĆA

Poetsko djelo Ćamila Sijarića¹ leži u sjeni njegovih pripovjednih ostvarenja, te je vjerovatno zbog toga znatno manje predmet interesiranja književnih kritičara, esejista i drugih pregalaca iz oblasti nauke o književnosti.² Činjenica da postoje dvije poetske knjige koje je autor za života pripremio i odobrio za štampu obavezuje nas da u sagledavanju Sijarićeve pojavnosti u sandžačkobošnjačkoj, bošnjačkoj i južnoslavenskoj literaturi ovog svestranog autora posmatramo ne samo kao pripovjedača, romansijera i putopisca već i kao pjesnika, naročito iz razloga što njegov lirski opus sadrži autentičan arhetipski pečat i predstavlja originalitet u našoj poeziji. Cilj ove radnje jeste da pokuša osvijetliti upravo taj segment Sijarićeovog stvaralaštva sa posebnim osvrtom na zavičajne elemente utkane u srž njegove poetike.

Sijarić se, kao što rekosmo, obznanio sa dvije poetske knjige: *Lirika*³ i *Koliba na nebu*.⁴ Prva je objavljena za autorova života; drugu je pripremio i poslao uredniku, ali nije dočekao njeno objavljivanje.⁵ Dakle, Sijarićevi posljednji intelektualni naprežaji jednaki su početnim: književni je život počeo i okončao lirikom.⁶

Osobnost Sijarićevih pjesama jeste, prevashodno, u stilu i začudnom jeziku. To je uočio i Marko Vešović u analizi Sijarićeve lirike: „Sijarić uvijek nalazi jezik (...) čist kao suza, sa užitkom prosijavan na brojnim sitima, ali koji

- 1 Pripovjedač, romansijer, novelist, esejista, putopisac, pravnik, novinar i pjesnik Ćamil Sijarić rođen je 13. IX 1913. godine u selu Šipovice kod Bijeloga Polja. Školovao se u Godijevu kod Bijelog Polja, Skoplju, Vranju i Beogradu. Radni vijek proveo po Bosanskim gradovima. Mirovinu dočekao kao uposlenik dramske sekcije Radija Sarajevo 1983. Umro u Sarajevu 6. XII 1989. godine.
- 2 Prema našem mišljenju, još uvijek je tekst Marka Vešovića *Sijarićeve lirika* objavljen u desetoj knjizi Sijarićevih odabranih djela izdavača Veselina Masleše (Sarajevo 1991.) najznačajniji književnokritički prodor u lirski svijet Ćamila Sijarića. Na njega se u velikoj mjeri oslanja tekst *Lirika Ćamila Sijarića* Almira Zalihića, (Mak, br. 28, Novi Pazar 2000), u kome autor slijedi Vešovićeve poglede na Sijarićevu liriku i skoro da ne daje vlastita zapažanja i vlastit doživljaj ove poezije. U zborniku radova *Književno djelo Ćamila Sijarića* (ANUBiH, Sarajevo, 2003) tekstove o pojedinim segmentima Sijarićeve poezije imaju Hatidža Dizdatrević-Krnjević i Irfan Horozović
- 3 Ćamil Sijarić, *Lirika*, Bigz, Beograd, 1988.
- 4 Ćamil Sijarić, *Koliba na nebu*, GLAS, Banja Luka, 1990.
- 5 Irfan Horozović, urednik Sijarićeve poetske knjige „Koliba na nebu“ u popratnom tekstu *Uz ovu knjigu* kaže: „Ćamil Sijarić se teško odvajao od rukopisa (činjenica da se tek u poznim godinama pojavio u javnosti kao pjesnik predstavljala je posvemašnje iznenađenje i neku vrstu magičnog književnog proplamsaja). I ovu knjigu kako mi je rekao u telefonskom razgovoru: ‘želim da još osjećam, da je valjam među prstima’. Kad je poslao rukopis, napisao je u svom vrlo kratkom pismu: ‘Naći ćemo vremena da se o svemu potrebnom dogovorimo.’ To se odnosilo na naslov knjige i raspored po ciklusima”.
- 6 Ćamil Sijarić se u književnosti javio pjesmama. Rane uratke štampao je u učeničkom časopisu *Južna vilja* biltenu učenika Velike medrese u Skoplju, te docnije u časopisima: *Nova žena* (pjesma Breze 1938.), *Gajret* (pjesme: Grane 1940. i Uz tkanje 1941.), *Pregled* (pjesma “Ruke” 1941.), *Mlada kultura* (časopis studenata Beogradskog univerziteta), *Gajret kalendar* (pjesme: Grane 1939. i Na njivi 1941.). Skoro četrdeset godina nije objavljivao poeziju, da bi se na kraju ispostavilo da se ustvari nikada nije prestao baviti stihom – što će dokazati dvjema već navedenim zbirka poezije u poznoj starosti.

nikada ne prestaje sasvim da bude govorni, što njegovim stihovima podaruje osoben okus - neprestano osjećate da je u njima prisutan živo ljudski glas koji nam se prisno obraća, čas mudrački prosvijetljen, čas djetinje naivan.“ A zatim o stilu ove poezije Vešović kaže: (...)“ njegove lirske minijature, kad su najbolje, zaslužuju da ih se nazove čistom lirikom, što prije svega hoće reći - iskonskom. Pisane su izvan svijetu današnjih moda, pa valjda otud toliko duhovne, lišene su svojom ukrasa, pa zato svedene na brzo registrovanje razgoljene srčike duhovno privilegovanih životnih magnovenja koja suviše kratko traju da bi se mogla razviti u priču, a sadržina im je toliko lomna i kidljiva da sama sobom poziva na upotrebu stiha, jer se toliko nesuštastven treptaj života ne može uspješno fiksirati proznim jezikom.”⁷

Cijeli Sijarićev život u neraskidivoj je vezi sa zavičajem. Djetinjstvo provedeno u Bihoru i svijet bihorskih gorštaka bit će njegovo nepresušno vrelo, *bunar* iz kog crpi najpitkiju i najmekšu vodu, primarni pokretač i jedini smisao bavljenja literaturom, njenog poistovjećivanja sa životom. Zavičajni motivi predstavljaju osnovu njegovog ne samo poetskog nego i proznog stvaranja. Razvoj tih elemenata u poeziji možemo pratiti kroz više faza, na osnovu kojih se nameće moguća podjela pjesama koje eksplicitno govore o pjesnikovom zavičaju.

Zavičajnost je i prepoznata kao dominantna ne samo Sijarićeve literature već skoro svih sandžačkobošnjačkih pisaca i predstavlja konstantu ove književnosti počevši od srednjovjekovlja i divanskih i alhamijado autora pa sve do aktuelnoga trenutka. U rasponu od pet i po vijekova tema zavičajnosti zaokuplja sandžačkobošnjačke autore bez obzira u kom žanru, kojoj formi i tehnici da iskazuju svoje literarne opsesije. Razlika je samo u upotrebi tema i motiva zavičaja, njihove artikulacije i senzibiliteta autora koji, skladno vlastitoj percepciji i projekciji, bira detalje, plan i način njihove izvedbe.

Četiri su velika temata u Sijarićevoj poeziji iz kojih se razlučuju zavičajni elementi i motivi: I. Djetinjstvo; II. Lokalitet Šipovice; III. Sudbine ljudi iz zavičaja; IV. Problematika identiteta. Slično, Kulenoviću i Muradbegoviću, Sijarić vrlo vješto pretače motive iz ovih temata u prozu, dajući im na taj način tkivo koje će duhovne univerzalije iz lirskih minijatura uobličiti ruhom prizemnosti, vezati ih za konkretne prostorne i vremenske dimenzije, što će značiti da Sijarić supstrat svoje pripovjedačke magije pohranjuje u lirici iz koje kao iz sirupa uzima koncentrat za napitak čija se snaga razgrađuje kvantativnom tekućinom te u konačnome smislu, pred čitaoca izranja ukusan i perfektno serviran delikates za koga tek iskusni i prefinjeni sladokusci mogu zaključiti da predstavlja kulinarsku majstoriju, te da je tek dio onog čarobnog sastojka koji kuhar, kao najveću tajnu, čuva i ljubomorno skriva. Čini se da je taj tajni dodatak Sijarićevog dijela upravo sadržan u lirici, doveden do onih univerzalnih visina jednostavnosti i mudrosti, sa osobenim unutaršnjim ritmom i metrikom, neopterećenom nikakvim sintetskim dodacima niti hibridnim tehnikama, koja izranja iz suštine življenja i poimanja

7 Marko Vešović, *Sijarićeva lirika*, u Čamil Sijarić "Poezija", Veselin Masleša, Sarajevo, 1991., str. 141- 150., ID knjiga 10.

života omeđenog onim svijetom koje smo prepoznali kao zasebne temate dominantnog zavičajnog koje prelazi u univerzalno. Naravno da se četirima naznačenim cjelinama ne iscrpljuju sva motivska čvorišta Sijarićeve poezije, ali se kroz njih oslikava matrica cjelokupnog autorovog opusa.

II. PREPOZNAVANJE

Da prosto kažem:

Bijeli svijete,

Moje zablude bile su u tome

Što nisam znao ni ko sam,

Ni gdje sam

Do onda kad sam bio dijete⁸

Iščitavajući Ćamila Sijarića stiče se utisak da on, ustvari, nikada nije napustio rodni Bihor, da je cijeli život ostao zatočenik tog gorštačko-baladesknog doživljaja svijeta koji od djetinjstva nosi u sebi kao usud. Njegova poezija nije otkrivanje do sada nepoznatih veza. Ona odiše jednostavnošću i kritikom za davnim, za prošlim koje ga muči i pritišće, neprestano tjera da priča, da u životu bude vječiti dječak, đak, pričalica, dokoličar, putnik, zanesenjak koji umije sjećanjem i legendom da dozove prvotne slike i oblike svijeta.⁹ Sa druge strane, dječija nevinost i zapitanost, istraživački nerv i avanturistički duh tvore pjesnika idealistu u vječnome raskoraku sa realnošću, nedovoljno spremnog da napusti vlastita poimanja, shvaćanja i uvjerenja, ali i da žrtvuje intelekt i slobodu zarad kompromisa sa zbiljom i okrutnostima njezine realnosti. Treba biti djetinje mudar i snalažljiv da prođeš kroz sve te životne izazove i ostaneš na granici između unutarnjeg svjesnog i pojavnog nesvjesnog ispoljavanja spoznaja koje proizvode trenutačna razočarenja i radosti, da budeš dovoljno hrabar prema sebi i prihvatiš sopstvenu nemoć i svijetom da ne ispoljiš slabosti kojih si u dubinama svog bića svjestan. Upravo, sukob na razini sebe i svijeta, individue i kolektiva, spoznaje i zablude, kompromisa i konflikta, duhovnog, čistog, esencijalnog i materijskog, prljavog i materijalnog predstavljat će osnovu Sijarićevih reminescencija na djetinstvo, njegov unutarnji bijeg od sredine, od okruženja, od svega što proističe iz surove realnosti u prostranstva idealnog i onih momenata nenatrunjene slike nestvarnog dječaćkog snivanja i snatrenja, maštanja i otkrivanja svijeta kroz sliku nevinih, radoznalih i pitomih očiju.

Brojne su reminiscencije na najčistiji i najsvjetliji dio života, čak bi smo mogli oformiti zaseban ciklus pjesama koje tretiraju ovu tematiku. U taj bi ciklus svrstali sljedeće Sijarićeve pjesme koje neposredno korespondiraju tematikom djetinjstva: *Gle te rane na toj brezi, Bila je to breza podkoju sam se*

⁸ *Da prosto kažem bijeli svijete*, Koliba na nebu, str. 19.

⁹ Rajko Petrov Nogo: *Iz recenzije*, u knjizi Ćamil Sijarić *Lirika*, Bigz, Beograd, 1988.

*sklanjao, Zasvira dijete na brijegu, Ne znam šta sam u životu bio, Nalomih vrbovih grančica, Nema tu više one kuće, To je ona ista naša škola, Zasvira truba u Skoplju, Dođem često, Da prosto kažem.*¹⁰

Breze. Drveće predstavlja jedan od najstarijih i najrasprostranjenijih arhetipskih simbola u povjesti ljudskih kultura i civilizacija. Najčešće se povezuje sa životom, snagom, zdravljem, vremenom i historijskim trajanjem.¹¹ Različiti narodi imali su posebna osjećanja prema pojedinim vrstama drveća, neki čak i izgrađivali kultove o svetosti pojedinih vrsta, poput Skandina vaca (jasenu), drevnih Egipćana (javoru), Mesamopotamaca (palmi), Slavena (lipi), Britanaca (tisi), Japanaca (sakaki), Arapa i Perzijanaca (hurma) i dr. U literaturi nismo naišli na poseban odnos prema brezi, pretpostavljamo da je vjerovatno neki narod nekada posebno poštovao i ovu biljku, ili je pak ona samo posebno značajna pjesniku Sijariću čiji zavičaj uglavnom prekrivaju listopadne (bukove i hrastove) i zimzelene šume i gajevi, dok su breza i brezove šuma rjeđe. Vjerovatno joj to daje i poseban status, da se po njoj, u mjestima gdje je zastupljenija, lokaliteti – zaseoci, proplanci, gajevi, brda, uzvišenja, sela, pa čak i planine – nazivaju Brezovica. I zaista se, s posebnom pažnjom, može gledati na brezu, koje visinom i bjelinom, savitljivošću i dužinom trajanja kontrastira čovjeku kog vrijeme razgrađuje, koji se pogrbљуje, kruti, dobija boju starosti i na koncu polaže u zemlju. Za pjesnika njena ovlašna krhtoća samo je jedan od privida prirode. Rana koja joj se nanese ne zarasta pedeset godina – jer je od djeteta. A dijete je simbol nevinosti i nepatvorene čistote.

Breze nisu samo simbol otpornosti i prkosa. Za pjesnika one su štiti od prirodnih strahota koje iznenada nasrću na čovjeka kao slabašno i nedostatno biće. *Breza je jedino drvo u šumi u koje grom neće.*

Svijet je prolazan, sve se rađa, živi i umire, pa ni breza nije vječna. Pjesnikova breza nije obična, ona i poslije smrti živi, presađena u pjesmi-nekrologu:

*Trajala je i trajala, listala i listala,
I najzad se od starosti povila k zemlji
I pala.*

Njen pad znači i pjesnikovo skončanje, jer je kod Sijarića kao i u većini svjetskih kultura, drvo je simbol života, prekretnica između ovozemnog i onostranog, neminovni prolaz iz jednog oblika u drugi, koga je i sam svjestan, ko što je svjestan vlastite nemoći da bilo što promijeni, da se na bilo koji

---

10 Sijarićeve pjesme koje su nastale poslije rata nemaju naslova, u prvoj zbirci za naslov se uzimaju nekoliko prvih riječi iz prvog stiha, u drugoj se uzima cijeli stih kao mogući naslov, prema tim pokazateljima su pjesme i poredane u sadržajima.

11 Više o simbolici drveta: O'Conel, Mark; Airey, Raje: *Ilustrovana enciklopedija znakova i simbola*, [JR], Zemun-beograd 2007., str. 170-172.

način odupre strahoti nestajanja. Iz tog razloga mu je potrebna breza u koju grom ne udara, a kako da je pronađe kada više ne raspoznaje drveće u šumi:

Ostario sam i sam –
I ako hoću još i malo da trajem,
Trebalo da nađem brezu u koju grom
Ne bije.
Ali ja više drveće ne raspoznajem
I ne znam koje je breza, a koje
Nije.¹²

Svirala.Truba. U pjesmi koja je uzeta za moto ovog odjelka iskazan je lirski subjekt koji se razračunava sa sobom i svijetom. Razotkriva životnu zabludu i teži povratku čistoti djetinjstva, porodice i zavičaja. Spoznaja i otklon ka djetinjstvu prisutni su i u pjesmama u kojima su lajt-motivi *pastirska svirala* i *vojna truba*. Lirski subjekt je spreman da ušuti dijete na brijegu, da mu ukine svirku iz svirale koju je i on nekada imao, ali nikako da mu pođe za rukom da ušuti dijete u sebi, jer je svjestan da je to jedini balans u životu kojemu ne može postići harmoniju, jer će u tom sazvučju potrti i dijete na brijegu i dijete u sebi i obje svirke, koje će sliti u lamentni poklič: *Star sam danas*¹³ iz koga se javlja neka druga muzikalnost, čiji akordi dulje šušte u ušima i huče na smrt.

Sličnu funkciju ima i truba u pjesmi *Zasvira truba u Skoplju*.¹⁴ Raskorak u kom se lirski subjekt našao između dva oslušaja trube obuhvaća cijeli život. Od njene svirke *hotelska soba pobijeli* i *zasvijetli vidik*. Bjelina i svjetlost predstavljaju šuplinu koja se obznanjuje u trenutku, a koja ustvari traje koliko i sam život. Lirski subjekt je unutar te svjetlosti i bjeline koja ga vodi lucidnoj transcendentnosti. Rastrežnjenje je trenutačno, ali i zakašnjelo. On će i na ovaj zov trube u Skoplju ustati kao i nekad dok je bio đak "Velike Medrese". Glas će mu zatreptati kao i breza dok će raznježen uzviknuti: *O koliko sam zakasnio!* Otišao je život, ostao zov trube koji kao i svirka poziva na put i putovanje ka prapočelu.

Uparedna analiza pjesama o *svirali* i *trubi* pokazuje nam da su pjesničke metode i sredstva istovjetna. Nijanse koje ih čine zasebnim duhovnim produktima nose polivalentnost i konverziju osnovnog značenja riječi. U prvoj pjesmi subjekt je dijete, a objekt svirala. Njena svirka je blaga i umiljata. U drugoj pjesmi subjekt je *truba* prodornih zvukova; njena svirka ne nosi nevine akorde kao zvuk svirale iz djetinjstva. Truba se veže za vojsku, za ratove, za bojne pokliče, za sve ozbiljne poduhvate koji trajno utječu na život. Njen zvuk je, utoliko, jači što proizvodi krajnje alarmantna saznanja o

---

12 Bila je to breza pod koju sam se sklanjao, Koliba na nebu, str. 90.

13 Zasvira dijete na brijegu, Koliba na nebu, str. 21.

14 Zasvira truba u Skoplju, Lirika, str. 36.

starosti i blizini smrti. Ta dva primarna zvuka koja možemo prepoznati kao Sijarićevu muziku života rastočenog između bezbrižne groštačke pastorale i krute vojničke i uniformirane čizme ujedno će predstavljati i dva razdoblja pjesnikova života djetinjstva surovo prekinutog đakovanjem i ulaskom u zreli period života o kojima kazuje sa starače distance, svodeći račune sa višeznačnostima vlastitoga bića.

Kuća. Kamen. Škola. Treću skupinu samoprepoznavajućih motiva, nakon neuhvatljivih slika djetinjstva i audiovizuelnih prisjećanja, Sijarić pokušava izgraditi na materijalnim svjedočanstvima sopstvenoga postojanja; rodne kuće kao temelja, kamena kao spomenika bezbrižnome djetinjstvu i škole kao prve značajne institucije u kojoj je stjecao životna iskustva, pokušavajući tako uramiti postojanje i djetinjstvo kroz dimenziju obitelji, društva i sistema.

Za Sijarića, ukletog vječitim povraćajima u zavičaj, kuća u kojoj se rodio predstavlja hram iz kog zrači ljepota i smisao bitisanja.¹⁵ Kada se poslije dugogodišnjeg lutanja vrati tom iskonu, ne pronalazi nikakvih materijalnih tragova niti obilježja koji će posvjedočiti njega samoga – nema ni kuće, ni kapije, ni drva bagremovoga, ni sebe. Vječita zapitanost i vječito nespoznavanje odgovora. Pjesnik pita ljude šta je bilo sa kućom, sa kapijom, bagremom – a koga da upita za sebe!? Sam ne zna odgovora, a od ljudi niko mu ga ne može dati, te zato u ovoj pjesmi izbjegava poentirati mudrošću, što je česta odlika njegove lirike, ostavljajući nam da naslutimo kako i sam pjesnik nestaje je za tom kućom, za tom kapijom i tim bagremovim drvetom, izjeđen od sipca koji moždane pila.

Drugi lokalitet koji pjesnik oživljava i za koji ga veže toplo sjećanje na carstvo djetinjstva jeste *kamen* kraj sela:

*Bio je to naš prijesto
Mi djeca bili smo carevi
I carice
I sa te stolice
Izricali kazne:
Tebi to, tebi to...*¹⁶

U njemu se javlja pohotna želja da kao nekada doživi kaznu izrečenu od carice. Da bude junak, na vrelom pijesku bose noge opruži i razroko gleda u sunce. U ovom vapaju starosti na bezazlenu dječiju igru pojavljuje se ogoljeni i predegzistencijalni pjesnik kod koga želja prerasta u žudnju, a žudnja, pak, u kaznu spoznaje sopstvene starosti i nemoći:

---

¹⁵ *Nema tu više one kuće*, Lirika, str. 34.

¹⁶ *Dođem često*, Lirika, str. 60.

*Ostao je samo taj kamen,
Bijel i velik,
Sjednem uz njega i zamišljam
Kako sam kažnjenik.*

I Kamen je kažnjen. On je kao i pjesnik: vascijeli život boravi u svijetu u kom je usamljen i samotan. Pored doživljanog, pjesma *Dodem često* razotkriva još jedan sloj pjesnikovoga univerzuma. Pjesnik nam sugerira da je taj kamen na kraju sela prijesto i sudnica u kojoj su djeca donosila svoje bezazlene dječije presude. Sa druge strane, time nam pjesnik ostavlja kopču na jednu drevnu prošlost svoga zavičaja i naroda, na dobre Bošnjane i njihovu historiju, koji su u važnim mjestima – bilo da je riječ o gradu ili okupljalištvu – izgrađivali kamene sudačke stolice na kojima su sjedili vladari i njihovi sudije i sa koga su upravljali i održavali javni red i mir.¹⁷ Prividna dječija igra oko monumentalnog i nažalost najvjerovatnije nenotiranoga spomenika kulture nulte vrijednosti te oponašanje srednjovjekovnih bošnjačkih kraljeva i ilirskih careva proistekla iz kolektivnoga pamćenja kulture svjedodžba je slojevitosti pjesnikovoga zavičaja i njegovoga poriva da, slično usmenim kazivačima i pjevačima koje je u djetinjstvu sretao i od njih upijao ljubav prema priči i pričanju, ostavi makar zametak o njegovoj slavnoj prošlosti.

Treće svetište koje Ćamil čuva u njedrima, da ga kao hamajlija štiti od svakog zla, jeste škola. Iznenada se našao pred tim hramom znanja i kazuje sebi da je to ona ista škola i da su to one iste stepenice i da su oni te stepenice željni znanja i saznanja po četiri preskakali od jednom nesvjesni da ih žurba neminovno vodi kraju života. Zato pjesnik već starac, kom naviru te negdašnje slike i porivi stoji sa štapom pred tom školom i tim stepenicama i smiruje uznemireni duh:

*I kao da za ruku vodim sebe ondašnjeg
Ne dam mu više onako...
Po četiri!
Nego polako, polako...*

Upravo je u toj staračkoj mudrosti i staloženosti u svim pjesmama ovog temata pjesnik Sijarić tragaao za sobom, duhovnim i materijalnim, za onim materijalom koji je od njega napravio složenu individuu, koja, svodeći račune sa sobom i svijetom, zaključuje da je sve izvan djetinjstva, njegove čistote i nevinosti zabluda, protratani život sličan ostarjeloj brezi koju je čak i grom prepustio polagahnom umiranju i nestajanju, kao što je nestalo i pjesnikove rodne kuće, i one djece oko drevnog kamena prijestola što će zajedno sa ško-

---

17 Detaljnije: **Bešlagić**, Šefik: *Kamene stolice srednjovjekovne BiH*, ANU BiH, Djela, knjiga LIX, Sarajevo 1985.

lom ostati da svjedoči neku novu djecu vodeći ih kroz sve dimenzije njihove egzistencije od prapočela do skončanja ovozemnoga života.

III. NA ŠIPOVICAMA ŠIPCI CRVENE¹⁸

Šipovice su lokalitet na obroncima visoravni Bihor. Pripadaju općini Bijelo Polje u južnome Sandžaku, ili na sjeveru Crne Gore.¹⁹ U ovome živopisnome selu, u bratstvu Sijarića, rodio se Ćamil, prvi akademski obrazovani Bihorac.²⁰ Iako ga je život nosio putovima urbanih sredina nikada se nije uspio oprostiti sa zavičajnim atarima. Šipovice sa svim svojim pojavnostima ostale su vječita ishodišta njegovih promišljanja i opsesija. O čemu i sam svjedoči: *Moje je selo jedna mala usamljena visoravan. Ono je kao nekakva sofrta svijeta – oko koje su prisjele tamo crnogorske, tamo srbijanske, tamo dalje bosanske planine – i gledati odatle svijet znači ono isto što i s nekakvoga nebodera posmatrati oko sebe varoš (Kad bih mogao baš to da opišem!).*²¹

U Šipovicama se šipci crvene, njihove su boje najjače u kasnu, u prekasnu jesen. Pjesnik je daleko, na njega ne padaju boja i miris šipaka iz Šipovica. Čulom inercije on ih osjeća, u zraku, i zna da se te jeseni posljednji put za njega crvene šipci iz Šipovica.²² Njihova simbolika je za pjesnika ambivalentna, s jedne strane oslikava šekspirovsko sjedinjenje u ljubavi, a sa druge zrelo, jesenje doba, berbe i svođenja računa sa prirodom i onim što je ona u porođajnim bolovima donijela na svijet ofarbano u crvenu boju, na samamo pragu završetka životnoga ciklusa i njegove očajničke borbe da se odupre

18 U ovu grupu pjesama koje govore o Šipovicama i njenim žiteljima svrstali smo sljedeće: *Bili su silni ti naši stari, Da li sanjate vi naši stari, vi unrlji o tome, Imamo silne djevojke u Šipovicama, Nas sasvim uništise momci, Znam, Propjeva kroz naše selo, Po nebu zvijezde, Crni konji, crni na njima perčini, Brat moj na livadi leži; Nalomiš vrbovih grančica; Mali smo mi. Dvije-tri kuće samo; Prođoh pokraj našeg seoskog groblja; Ponekad se osjetim sam; Gledam – u snu il na javi; Uhvatiše naša djeca ranjenu pticu.*

19 Ismet Rebronja u tekstu *Drumovi u djelu Ćamila Sijarića* geografski određuje njegov najuži zavičaj: „Malo stočarsko naselje u severnom delu atara sela Godijeva nazvano Šipovice rodno je mesto romansijera, pripovedača i pesnika Ćamila Sijarića. (...) A samo Godijevo pripada kraju koji se zove Bihor. Bihor je na desnoj strani reke Lim, sa zapada omeđen Limovom pritokom Bistricom, a sa istoka vodom imena Lješnica Na levoj strmini reke Lješnice, blizu njenog uvira u Lim, po svoj prilici, bila je tvrđava Bihor, po kojoj i kraj dobi ime. Bihor je tako označavao prostor između Lima s južne strane sve do Pešteri te do Bistrice na zapadu i Lješnice na jugu”.

20 “Prvi bukar u Godijevo je doneo, po završetku Prvog svetskog rata, neki žandarm Jovica, a bio je namenjen mlađem Ćamilovom bratu Šabanu. Šabana nisu zanimala slova, pa je Camil, uz pomoć žandarma, iz bukvara naučio da čita i piše. Odavde je otišao u skopsku Veliku medresu. Camila su, pri kraju druge godine, isterali iz medrese, pa je završio gimnaziju u Vranju, potom prava u Beogradu. Eto, bio je prvi Bihorac sa diplomom fakulteta – priča nam Muhedin Sijarić, direktor škole u Godijevu, gde je i biblioteka sa imenom najpoznatijeg Bihorca” – Boško Lomović, *Veliki Bihorac van svojih knjiga*, Koraci, broj 1., Kragujevac, 2003.

21 Ćamil Sijarić: *Prodrijeti u san ljudski*, Kritičari o djelu Ćamila Sijarića, ANU BiH, Sarajevo 1986., str. 310.

22 *Znam, Koliba na nebu*, str. 28.

naturalnim zakonima. Zato nisu u Šipovicama samo šipci puni životnoga soka, u njima su i šipovačke djevojke čiju pjesmu sluša i gora i voda, čime nas pjesnik iznova vraća na puninu životnoga nadahnuća.

Sijarićeva samosvojna poetika izraz je ličnih propitivanja i autentičnoga iskaza nastalih na razini ne toliko literarnih pokusa koliko saživljenja sa prirodom i njenim zakonomjernostima u kojima ništa nije jednobrazno niti suvišno, pa čak i kada se dogodi pretakanje određenih tehnika iz jednog ambijenta u drugi. Tako će često u lirskim ostvarenjima inkorporirati epske elemente, kao što će u prozi tanahnim lirskim vezom postizati najkvalitetnija poglavlja, pasuse i retke, ovisno o tipu proznoga djela. Njegove pjesme se doimaju kao kratke priče sa emotivnim nabojem i višeslojno isprepletanom strukturom koja se u posljednjoj strofi ili stihu razotkriva i uprošćuje, zato se prohodom kroz većinu njegovih pjesama stječe dojam da Sijarić ima tendenciju epskog pojednostavljanja, oduzimajući čitaocu slast razotkrivanja skrovitih značenja. Pjesme o djevojkama iz Šipovica predstavljaju onu manjinu u Sijarićevom opusu u kojoj se poeta ne izvodi prostim iznošenjem podataka koji bi epskom pripovjedaču dakako pristajali, ali koji su, pak, u lirici katkada znakovita, a katkada i problematična stvar. U njima se oslobađa nagona za pripovjednim kazivanjem i poigrava lirskim sredstvima i metodama sa ciljem predstavljanja igre erosa i djevičanskog ponosa, polarizirajući kolektivnu individu na kontrastivne ekspresije. Naivna erotičnost kao podstrekač izliva vulkanske emocionalnosti iznenada se guši zbog sramote koju izaziva u svijesti šire zajednice. Djevojke postaju žrtve porijekla, njihova se pohota ne zadovoljava, osuđene su da danju pjevaju dok ječam žito žanju:

*A noću izađu na mjesečinu,
Po zelenoj, po rosnoj travi popadaju,
Prstima prsa pršte,
Iz kose kidaju uvojke
I vrište, vrište od muke što su
Djevojke
Iz Šipovica.* ²³

I kolektiv ima frustracije izazvane žetvom, pucanjem jeleka i kidanjem petlji na košuljama. Teško je boriti se sa nesputanom mladošću koja sazrijeva zajedno sa žitom i traži žeteoca koji će srpom da sasiječe i ubere plodove prirode. Kolektiv ih smatra uništiteljima, uljezima koji nakaze dotadašnji pseudoidealni poredak i izjedaju nutrinu. Patetika pjesme *Nas sasvim, sasvim uništiše momci*²⁴ utoliko je jača što je strukturirana kao ispovijed, jadanje čovjeka

---

23 Imamo silne djevojke u Šipovicama, Koliba na nebu, str. 26.

24 Nas sasvim, sasvim uništiše momci, Koliba na nebu, str. 27.

čovjeku, bolesnika bolesniku s ciljem da se olakša sebi i bar na trenutak bol podijeli sa drugim. Upitno je da li se kolektiv smatra uništenim zbog toga što su momci djevojke odveli iz Šipovica, pa se njihova pjesma ne razliježe i od nje ne trne gora i voda ili pak što odlaskom djevojaka odlazi mladost, snaga koja radi, koja žanje i koju neštedimice treba rabiti!? Poznavajući Ćamila romansijera i kazivača sudbina mogli bi smo sa ironijom prići ovim hipotezama. Prisjetiti se Hatke iz *Bihoraca*, Ruške iz *Kuću kućom čine lastavice*, Snahe iz *Naša snaha i mi momci*, Džeke iz *Zelen prsten na vodi*, i gorštaka poput Šemsa Bajrića iz *Gdje su ona prava vrata*, Reke iz pripovijetke *Rođak Reka*, Hodže i Jusufa iz priče *Talak*, Halimače i Kaplara iz *Bihoraca*... i opet ostati u vječitoj zapitanosti i razdjelnici.

Momci su odveli djevojke, Šipovice opustjele. Brige kolektiva su spoznajne, a njihovo razrješenje, u zavisnosti od stajališta sa kog se prilazi problemu koji, kako smo gore pokazali, ima polivalentnu mogućnost tumačenja. Šta pjesniku drugo preostaje do da se u oskudici životnih pokretača sjeća *starih i umrlih*. Motivi starih, umrlih predaka i grobalja, također, imaju temeljno uporište u poeziji Ćamila Sijarića. On će ih opjevati onakve kakve ih u sjećanju nosi. Onakve kakve ih je usmenom predajom zaodjenulo potomstvo. Oni imaju sve odlike epskih junaka, čak bi se od elemenata njihovog kolektivnog lika mogao stvoriti idealan epski lik sa osobinama koje nema niti jedan takav lik u našoj poeziji. Prototip Ćamilovog epskog lika koji se može izvaditi iz kolektivnog lika njegovih predaka imao bi sljedeće karakteristike: *jahao bi samo neosedlanog konja, jer bi se pod njim lomili samari; ako bi mu se na putu našla rijeka preskočio bi je jednim skokom; ako bi mu se na putu ispriječilo stablo iščupao bi ga i bacio niz potok; rano bi lijegao, a ustajao u zoru; noć bi provodio sa pet, sa šest žena; djece bi imao ko ovaca u toru; kad bi u kući zapjevao tulila bi se lampa, kad bi u gori zapjevao gora bi se slomila!*²⁵ Ne bi li ovo mogao biti prototip nekog novog, do sada neviđenog epskog lika koji nije odjenut svilom i kadifom, ni čekrli-čelenkom, nema širita ni pozlaćenog odijela, ni oružje koje su kovale posestrime vile, ni ata od mejdana, ni vjernu ljubiu u tankoj kuli – ili bi ovaj lik bio odviše *narodski* da bi se ugradio u svijest usmenog pjevača?

Pjesnik je ovdje narator koji čitaocu kao recepijentu prenosi obavijesti o jednom začudnom svijetu. I strukturom i narativnim metodama kojima se te obavijesti prenose ova bi pjesma ličila na bajku, međutim autor to ne dozvoljava – oglušuje se o do sada postojeće konvencionalne modele bajke i poentira pjesmu sasvim neočekivano:

*Zato danas kod nas ne rastu gore,
Niti se lampe noću pale –
Jer bojimo se da bi iz grobova ustale
Te naše stare budale
I zapjevale.*

25 Bili su silni ti naši stari, Koliba na nebu, str. 24.

Evokacija kao izrazito poetsko sredstvo primjerena je epici. Njeni su korijeni u Homerovim epovima. Srednjovjekovni ep se ne može zamisliti bez uvodne evokacije. Posvećeni uzor za srednjovjekovnu književnost bili su Vergilijevi epovi. Upravo se preko vergilijanskih epova ova figura prenosi u južnoslavensku književnost. Za ilustraciju je dovoljno spomenuti "Juditu" Marka Marulića, "Osmana" Ivana Gundulića, "Suze sina razmetnoga", "Ucviljena Mandalijana" Dživa Bunića itd. Evokacija je statična figura i u usmenoj književnosti, U modernoj poeziji tip preoblikovane evokacije imamo u poemi "Stojanka majka Knežopoljka" Škendera Kulenovića. Čamil Sijarić se poigrava ovom figurom na taj način što je prebacuje u epici oprečnu formu – u liriku. Suvislo ukomponirana u iscenirani dijalog sa precima njome se daje hermetički čvrsta struktura pjesme:

*Da li sanjate vi naši stari, vi umrli, o tome
Šta kod nas živih na Šipovicama ima?*

*Nema ništa kod nas, baš ništa,
Do što dokoni po nebu brojimo zvijezde:
Da vidimo koliko ih ima (...)*²⁶

I dalje produžava asocijacijama na porodicu, na ognjište kao simbol bratstva i sloge... Posebno je zanimljiva slika sklonidbe pod drvo dok se spušta kiša – na ovom mjestu je drvo za Sijarića štiti; štitonoše su preci koji žive u svijesti kao jedino utočište u sivom vremenu u kom na potomke udaraju gromovi i munje! Njihova je želja da tu, pod tim drvetom-štitom, presele i priključe se karavani starih i umrlih.

Preci su stalno u svijesti živih. Oni se javljaju i navečer kad *mrak stavn*i, na njih pas ne laje jer su domaći, a nisu ni zahtjevni osim što žele da sa potomcima prenoće. Traže konak. Pjesnik ih se ne straši jer su sjenke, nečujni im koraci, a glas jednoličan: *Daj mi konak*.²⁷ U nekolicini pjesama odnos sa precima još je prisniji: odrednica *naši stari* mijenja se u *moji stari*!²⁸ Prisnost će narastati proporcionalno srodstvu umrlih o kojima je riječ. U pjesmi *Ponekad se osjetim sam*²⁹ figurom paradoksa Sijarić uspjeva uskladitisamoću sa prisustvom mrtvih roditelja i živoga brata. Pokušava se obračunati sa mrtvima, odvojiti žive od njih, ali se ne usuđuje bilo što učiniti jer je granice između mrtvih i živih nespoznatljiva!

Čamil tuguje i za živim bratom,³⁰ težakom koji nije vidio more. Vidi ga

---

26 Da li sanjate vi naši stari, vi umrli, o tome, Koliba na nebu, str. 25.

27 Pokuca neko noću na moja vrata, Koliba na nebu, str. 70.

28 Primjerice u pjesmi Crni konji, crni na konjanicima perćini, Lirika str. 76.

29 Ponekad se osjetim sam, Lirika str. 45.

30 Brat Čamila Sijarića, Šaban, do nedavno je živio u Šipovicama. Postoji anegdota o Šabanu: Zapazile komšije da tri dana nije izašao iz kuće. Imajući u obzir njegove godine pomisli-

kako leži u tek pokošenim otkosima. Govoreći o bratu, ustvari, ispjevava jadikovku nad sobom. Osjeća drhtaje talasa koji bi da ga strovale u morske dubine. Statični pejzaž podsjeća na pastoralne slike u kojima se sve saživljava sa prirodom. More je, za razliku od statične pikturalnosti, vrlo dinamičan organizam. To su dva svijeta, isto kao što su dva svijeta svijet Ćamilov i svijet Šabanov. Mirnoću pokošenih otkosa raspršuju skakavci na čiji se trzaj pjesnik vraća u treći svijet – svijet površnosti i projekcija stvarnosti u kom ne bitišu ni on ni brat mu.

Plemenska veza jedna je od najvećih svetinja kod gorštačkog naroda Bihora. U tim se krajevima ljudi ne cijene po zlatu nego po sinovima i braći. Bratstvo Sijarića je malo, tek dvije-tri kuće, ali im je zato sve veliko i žene i konji i pčele i starci i djeca i bunar i plot. Za svaku od ovih determinanti Sijarić, zbog potrebe da se ne ostane nedorečen, ima po jedan distih.³¹ U svakom kao da se čuju akordi Ćatićevog stiha: *Moja mala izba, moj veliki svijet*.³² Još je jedna bitnost ove pjesme: ona nam pokazuje koje su to osnovne komponente koje jedno bratstvo mora imati. U Sijarićevom svijetu porodica se ne može zamisliti bez žena koje tegle vodu sa bunara, konja koji hržu kao da su neki veliki konji, pčela, staraca na umiranju, djece koja se rađaju... Sve je povezano i koncentrirano. Iščitavajući pjesmu osjetimo snagu jedne takve zajednice u kojoj sve funkcionira kako se samo osmisliti može. Taj idilični svijet u kom je sve veliko, ipak je mali i omeđen plotovima: *A mali smo. Gore plot, dolje plot, / I bunar*.

Svih šest komponenata koje grade bratstvo (šesti je lirski subjekt koji ima funkciju kolektivnog lika) zasebni su svjetovi koji tek u tom zajedništvu dobivaju epitet sazvučja. Čak se i njihova nutarnja muzikalnost osjeti kao rastureno solo sviranje koje se tek u udruzi doživljava kao ansambl životnih sokova, skokova i padova, umiranja i rađanja. Otvor prema vanjskom svijetu gradi se, upravo, preko tih rađanja koja se sublimiraju u vodi što otače iz porodične česme.³³

Izvori su još jedan od čestih motiva kako u poeziji tako i prozi Ćamila Sijarića. On će imati, čak, i ciklus priča: *Priče pored vode*. Tehnikom reminiscencija oživjet će uspomenu na česmu i panjeve koji su poredani oko nje. Svaki panj za po jednu sudbinu i jednog lika iz podsvijesti. Ti likovi su *putnik, car, nevjesta i ptica*. Svi su oni nekad prošli pored te česme, nadnijeli se nad nju i napili vode. *Davni putnik* – sintagma koja simbolizira prapočelo čovjeka

---

li su da je umro te to dojavili njegovim sinovima, koji žive u Bijelom Polju. Kada sinovi primiše vijest o očevoj smrti, razglasiše je, po gradu izlijepiše umrlice, pozvaše hodžu i sa njim uprte za Šipovice. Pred očinsku kuću dočekaše ih zaključana vrata. Obiše ih i zajedno sa komšijama udoše u kuću našavši živoga oca kako sjedi na krevetu. Tri dana nije izlazio jer mu se "nešto nije dalo". Na sinove je ostala bruka, a Šaban još uvijek živi u Šipovicama i "za živu glavu neće u grad". Anegdotu sam čuo od književnika Ismeta Rebronje i Enesa Halilovića.

31 Mali smo. Dvije-tri kuće samo, Lirika str. 38.

32 Musa Ćazim Ćatić sonet Pred smrt, edicija BKN

33 U Bihoru, na jednoj od glavnih raskrsnica i danas postoji česma koju je Ćamil Sijarić za života sagradio, u narodu je ova česma poznata kao "Dobrača".

koji je poput Sizifa osuđen da štapom putove prohodi, pomalo podsjeća i na Kur'ansku priču o hazreti Hidru, jer se i putnik svaki put iznova vraća na vodu i utušuje žeđ kao što se i hazreti Hidir, a.s., iznova javlja odabranim ljudima.³⁴ Pjesnik je i za sebe pripremio panj pored česme, i on se napija vode. Čitalac je u dilemi da li je reinkarnacijom pjesnik, u stvari, postao drevni putnik iz kog isključivo mladica ili je samo čutljivi čuvar drevnosti u kome se koncentrišu karakterne osobenosti gore navedenih likova.

Surovost reljefa i strahovi od nesigurnih putova utjecale su na način življenja Bihorskog naroda. Kao što je naznačeno, jedna do imanentnih komponenata svakog domaćinstva jeste dobar konj. *Motivi konja* nosioci su nekolicine Sijarićevih pjesama. Na njemu treba dovući namirnice iz Bijelog Polja ili Novog Pazara, što je još teže i kudikamo opasnije. Planina je, strmina je, gine se, treba deset puta promisliti prije nego se odabere put koji od raskršća vodi ka Pazaru. Isto je, išao ti preko ili ispod planine: satire se i gine. U toj nedoumici, vjeruje se plemenitoj životinji, konju:

*Ne znajući koji je put gori,
A u Pazar mora da se ode –
Pustiše konje da ih vode.*³⁵

Da se naslutiti da je Sijarić ovaj motiv preuzeo iz historije islama. Opće je poznat momenat kada Muhammed, a.s., dolazi u Medinu i ne želeći da se bilo ko naljuti – zbog toga što ne bi njemu odsjeo – pusti svoju kamilu (El-Kaswa) da sama odluči gdje će stati. Na mjestu gdje stane sagradi se džamija, a u kući kojoj se uputi odsjedne Muhammed, a.s.³⁶

IV. SUDBINE

U modernoj književnosti gotovo da je najčešća tema individualne sudbine koja vodi borbu za egzistenciju i ostvarivanje nekih idejnih ciljeva, bilo iz ideoloških ili iz duhovnih potreba. Sav Sijarićev opus svodi se na tumačenje takvih sudbina. One mogu biti pojedinačne, a mogu biti i kolektivne. Svaka od priča nosi po jednu ili više njih. Najveći broj pjesama korespondira ovim motivom, njih trideset konkretno govori o ljudima iz pjesnikovog zavičaja.³⁷

---

34 Gledam u snu ili na javi, Lirika str. 68.

35 Zaustaviše konje, Lirika, str. 30

36 Bihorci su islamske vjeroispovijesti i sigurno upoznati sa ovim događajem.

37 Iz zbirke **LIRIKA**: Grane, Čekanje, Raskopasmo u starom, Ostade u našem selu iza pokojnika sat, Da doživi mnogo srećnih godina, Zamirisala livada, Malo, malo, pa ta žena izgovori, Ne znamo šta bi tome našem čovjeku, Taj muž i ta njegova žena su iz Godočelja, Uz ta mala crvena zrna na trnu, Ovdje je nekad poginuo neki čovjek, Zaustaviše konje, Uhvatiše naša djeca ranjenu pticu, Dođe nam na konak siromašak, Pred našu kuću dohodi noću; iz zbirke **KOLIBA NA NEBU**: Uz tkanje, Na njivi, Naslonilo se na planinu, Pričao je on mudre priče, Izgorje naš starac u selu, Bože mili, Zijo Manov i Manovice, Nadosmo na tavanu naše kuće,

To su svojevrsne životne drame svedene na golgotu stvarnosti.

Sijarić je spisateljski vijek započeo suptilnim kazivanjima o sudbinama. Za te njegove početke karakteristično je, tzv., žensko pismo. Prve objavljene pjesme u *Gajretu*, *Novoj ženi*, *Pregledu*, *Mladoj kulturi* i *Gajretovom kalendaru*³⁸ kao da su pisane od ruke kakvog pristalice feminističkoga pokreta (da nije riječ o slobodnom stihu zasigurno bi se dalo posumnjati da je njihov autor Ahmed Muradbegović, jer po strukturi i idejama pripadaju *haremskoj lirici*). To se posebice primjećuje u pjesmama *Grane*, *Uz tkanje* i *Čekanje*. Pored toga što potječu iz istoga perioda (1939 -1941) prve dvije pjesme obrađuju i sličnu tematiku: samovanje djevojke uz tkalački razboj. Još jedna njihova zajednička osobina je to što su napisane ekavicom. Motivi balada o nesretnoj djevojci svjedoče o usmenom supstratu Sijarićevoj prvotnoj lirici. U pjesmi *Čekanje*, također, imamo supstrat na motive balada o nesretnoj nevjesti. Pjesma *Na njiivoi* preklapljena je socijalnom tematikom i borbom za jednakopravnost stалеža, borbom za tzv. radničku klasu. U njoj prepoznajemo ideološke osnove pokreta kome je pjesnik pripadao. Ovdje se mora napomenuti i crvena boja kao najčešća u svijesti pjesnika, sjetimo se crvenih šipaka, crvenog ploda drveta *Mukinja* itd.

Za razliku od lirskih početaka u kojima se Sijarić poistovjećuje sa likovima (pjesme su u ich formi) u poslijeratnom stvralaštvu pred nas izranja *pripovjedni lirik*. Narativna nit koje se Sijarić nikada nije uspio osloboditi preusmjerena je na lirskog subjekta kao posmatrača i bilježnika zbivanja. On često konstatuje: *Taj muž i ta njegova žena su iz Godočelja; Ostade u našem selu iza pokojnika sat; Samo je on bio junak, taj siromašak / Iz našeg sela; U Sjenici jedno čudo ima; Trista volava imao je na Pešteri / Unuk Nemanjin – kralj Radisav; Davno je umro naš bubnjadžija; Dođe naš ratnik iz rata u Grčkoj; Pričao je on mudre priče / O ljudima* itd. Na svaki od ovih početnih stihova mogla bi se dograditi, u najmanju ruku pripovijetka, ako ne i roman, međutim, oni su dijelovi izrazito kratkih *lirskih minijatura*. Pjesnikova pasivna uloga *hroničara* gradacijski se nadopunjuje novim značenjskim jedinicama da bi se u kulminacijskom stadiju priklonio jednoj od suprotstavljenih strana. U vanjskom značenjskom sloju on najčešće pripada kolektivu, dok se u dubinskom, unutarnjem priklanja pojedincu, i na taj način kod čitaoca cjelokupni dojam pjesme proizvodu polarnu reakciju, u zavisnosti od načina čitanja:

*Dođe naš ratnik iz rata u Grčkoj
I donese grčku tepsiju i po tijelu
Rane.
Žene mu rekoše da mu tepsija
Iz Grčke ne valja, jer je plitka.*

Davno je umro naš bubnjadžija, Dođe naš ratnik iz rata u Grčkoj, Seljaci iz Turandola, Samo je on bio junak, taj siromašak, Veli nam naš bolesnik, Trista volova imao je u Pešteri, Sva sjenička polja bila su njegova, U Sjenici jedno čudo ima.

38 Vidi fusnotu br. 4.

*Mi mu rekosmo da mu ni rane
Iz Grčke ne valjaju, jer su plitke.
Rekosmo mu:
Mi bismo ti kod kuće zadali dublje
Rane.³⁹*

Suvišnim uproštavanjem na kraju Sijarić ovoj možda antologijskoj pjesmi oduzima pravo višeznačnoga tumačenja i percepcije. To je slučaj sa većinom njegovih pjesama. On ne može ostati nedorečen i dozvoli čitaocu užitek aktivnog razvijanja značenja. Pjesnik se daje i na razglabanja o sudbinama nekih od likova i na taj način postaje *analitičar*. Takav je slučaj sa prošnjacima iz Godočelja⁴⁰ za koje lirski subjekt prognozira skončanje:

*Jedne noći će, može biti uz uštap –
Pasti sa neba zvijezda...
I niko u Godočelju neće znati
Da je to
Iz njihovih ruku
Ispao štap.*

Pored hronološkog i analitičkog kazivanja kod Sijarića je primjetna i *deskripcija*, ali ne arhaična deskripcija opisa pejzaža ili dekora, mada ima pjesama sa takvom strukturom. Sijarićeva deskripcija je na psihološkoj osnovi u kojoj je sadržana borba dviju suprotstavljenih strana, od kojih je uvijek jedna čovjek a druga može biti: bijeda, smrt, surovost življenja i razni strahovi koje proizvodi svijest o prolaznosti, reljefu ili sredini. U toj vječitoj borbi ne može svako biti junak, ne može se svako izboriti sa svim nedaćama.

*Samo je on bio junak, taj siromašak
Iz našeg sela,
Samo je on smio da kaže bijedi:
Ne bojim se ja tebe,
Ne možeš mi ništa!
Dođi da sjednemo i gledamo se –
Ti s jedne strane,
Ja sa druge strane moga
Ognjišta.⁴¹*

U nekolicini pjesama postoji metoda izravnog obraćanja u kojoj je pjesnik pasivni slušalac ili recipijent radnje. U njima uopće nema vanjskog čitaoca.

---

39 *Dođe naš ratnik iz rata u Grčkoj, Koliba na nebu, str. 59*

40 *Taj muž i ta njegova žena su iz Godočelja, Lirika, str. 65.*

41 *Samo je on bio junak, taj siromašak, Koliba na nebu, str. 100*

Čitalac je jedan i najčešće imenovan. Klauze koje se gomilaju oko lirskog subjekta ujedno su i asocijacije na koje se lik-čitalac treba prisjetiti događaja vezanih za njega i pjesnika kao prenosioca informacija. Lik-čitalac/slušalac u drugoj fazi pjesme dobiva ulogu čovjeka koji se odavno nije pojavljivao među svijet koji je zajednički za njega i lirskog subjekta. Ne zna se da li je *lik-čitalac/slušalac* otišao iz zavičaja nekim poslom ili da li je uopće među živima i još se ne zna da li pjesnik razvija sliku samo u svijesti ili nekim sredstvima komunikacije želi da prouzrokuje dijalog. Pjesma se može razumjeti dvojako što, opet, zavisi od stanovišta sa kojeg se prilazi tekstu, kao primjerice u sljedećim stihovima:

*Bože mili, Zijo Manov i Manovice,
Gdje se tebe sjetih!
Pa onaj plot, pa ona vodica pred kućom,
Pa uz vatru Man i Manovica –
I ti, Zijo.
(...)
Teče i sad ona vodica.
Ali se ne diže i onaj dim –
Ni ti, Zijo, sa njim
Gore u oblak. (...)⁴²*

Sijarićevi likovi su raznoliki, tu imamo: siromaha, prosjaka, staraca, bubnjadžija, težaka, žetelaca, djevojaka, žena, nevjesta, trudnica, putnika namjernika, djece, predaka, boraca iz NOB-a, majki, utvara, umrlih, iznenadnih posjetilaca... na kraju tu je i kolektivni lik u koji se pisac utapa gubeći osobenosti individualnosti. Bilo da je riječ o kolektivnom liku ili nekom od personaliziranih, postupak je identičan. Svi se oni bore sa nekim svojim suparnicima ili se iščuđavaju do tada nepoznatim pojavama koje donose disharmoniju u njihovim životima. Kolektiv će se čuditi riječi *igličak*⁴³ koju žena žetelac izgovara dok je za sofrom, kad se Bogu moli, dok žanje, kad liježe da spava, kad ujutru ustaje, kad se umiva... Kada žena napusti kolektiv svi se u čudu nađu kad se uhvate dok za sofrom, kada vrata otvaraju i zatvaraju izgovaraju istu riječ – *igličak*. Svaka pojava ostavi vidljivu promjenu. Tako će kolektiv *prokleti* pjevača čiju pjesmu sluša kao da stoji na molitvi Bogu. Ta ih je pjesma omađijala, čak su joj zaboravili i riječi i melodiju i zvuke. Pjesnik kao glasnogovornik kolektiva konstatuje: *Bi nešto s nama iza tog čovjeka*.⁴⁴ Njima nije čudan samo pjevač i njegova pjesma, oni se kao zajednica čude svemu samo ne ljudima. Na ljude su navikli ma kakvi da su, a na njihove

---

42 Bože mili, Zijo manov i Manovice , Koliba na nebu, str. 45.

43 Malo, malo, pa ta žena izgovori, Lirika, str. 56.

44 Propjeva kroz naše selo, Koliba na nebu, str. 98.

štapove i konje nisu. Ljudi se mjere prema tim sredstvima ili pomagalima u saobraćaju – danas su to nadmetanja u vrsti i modelu automobila, a nekada su bili konji i štapovi.

Kada siromašak dođe na konak ponese i štap. Štap je dovoljan da ispriča sve o čovjeku, a gorštački svijet voli sve da zna i sazna.⁴⁵ To je kolektiv koji brine za svakog člana, kojem je sreća svakog pojedinca bitna i koji boluje sa svakom jedinkom. Kada se desi da nekog od njih pozove put svi se pitaju zašto i kuda. A njega njegova zvijezda nosi i zato se sa svima oprašta, ostavlja sve, oblači novo odijelo i ide niz polje.⁴⁶ U sve se razumiju i sve prate. Znaju šta se dešava kad se uz livadu i niz livadu uzhoda žena. Niko ništa ne govori, a svi isto misle. Livada okupana jutarnjom rosom, kukurijekanje pijetla i uzhodana žena asocijacije su za rađanje koje nije samo reprodukcija čovjeka već i jedna nova sudbina. Plod treba da bude zdrav, otporan na muku i nesreću, da bude lijep ko nepokošena livada što miriše na sunce i rosu, da bude glasan kao pijetao, da bude bajraktar – da se na kraju sva erozija osjećanja smiri u krik, da iz livade izroni konjanik.⁴⁷ Radoznalost kolektiva nije samo za sudbine živih i budućih generacija, duhovna tjeskoba je kad se pažnja skrene na stare i umrle.

Uspomena na djedove i pradjedove oživljava sa stvarima iz njihova života. Jedna od tih stvari je i bubanj.⁴⁸ Bubnjalo se kad se dijete rodi, kad se svadba pravi, kad se u vojsku polazi, kad se bajramuje, kad se teferiči, na imendan, na đurđevdan, na svemu i na svačemu se bubnjalo u bubanj. Kod starih i odvažnih gorštaka drugi instrument ne bi mogao ni da zaživi do prodornost bubnja čija jeka odliježe sa brda na brdo i prenosi zvukove satkane u životni ritam, jer je bubanj u mirnodopskim i kasnijim vremenima zamijenio šenlučenje iz oružja, kojim se obznanjivala svaka radosna vijest.

Pomrli su ti stari gorštaci, a sa njima i jeka bubnjeva, zamrtvio ritam u tarabuke i harmoniku novih pokoljenja. Nekad se desi da mladi pronađu bubanj na tavanu i pokušaju oživjet sjećanja na životni ritam i igru predaka, ali brzo smalaksaju i pobijedeni ga vrte na tavan, samim tim i sjećanje na stare i umrle. Otuda će i Bubnjadžija,⁴⁹ kao lik, stajati na granici života i smrti, živog i umrlog, jedina zapreka među njima bit će zamah njegovih udaraljki.

Za svaki lik pjesnik ima utočište i krajnje rješenje, svaki od tih nesretnika će dobiti neku svoju kolibu od pruča na oblacima ili nebu.

Priča i pričanje su osobenosti koje će svaki književni kritičar podvući kao glavne karakteristike Sijarićevog književnog stvaralaštva. Ta opsjednutost pričom ne ograničava se samo na prozu i *Hasana sina Husejnova*. U lirskoj formi on će ispričati priču o Pričaocu i magičnom dejstvu riječi. U njoj još jače vri jezgro pričaoca, kojih imamo od tri vrste: I. Pričalac kao lirski su-

---

45 Dođe nam na konak siromašak, *Lirika*, str. 80.

46 Ne znamo šta bi tom našem čovjeku, *Lirika*, str. 80.

47 Zamirisala livada, *Lirika*, str. 39.

48 Nađosmo na tavanu naše kuće bubanj, *Koliba na nebu*, str. 57.

49 Davno je umro naš bubnjadžija, *Koliba na nebu*, str. 58.

bjekt, II. Pričalac koji priča mudre priče i III. Kolektivni pričalac. I. Pričalac je površinski, nema ga unutar jezgre pjesme, djeluje sa razine sveznajućeg pripovjedača. II. Pričalac je stožer radnje; to se raspoznaje iz stihova: *Pričao je on mudre priče / O ljudima*.⁵⁰ III. je Kolektivni pričalac koji donosi obavijesti o II. Pričaocu i također aktivno djeluje na tok razvijanja lirskog pripovijedanja: *A o njemu pričali da zna / Sve što na svijetu nema – / Ili što ima*. Pripovjedna nit se vraća od jednog pričaoca ka drugom rukovođena tehnikom sveznajućeg pripovjedača.

Zasebnu cjelinu u Sijarićevoj poeziji čini nekolicina pjesama o Pešteri. To je, zapravo, jedan mali ciklus od svega tri pjesme o kralju Radisavu, u čijem su posjedu bila sva pešterska polja. Upravo o tom bezgraničnom prostranstvu koje nema *krajeva i ivica* govori pjesma. U njima se javlja svekozmičko sjedinjenje subjekta i prirode. Ona govori i o prirodnosti i jednostavnosti vladara koji se ni u čemu ne razlikuje od podanika: kosi livade ko i oni, živi u kolibi, nosi gaće od lana, oko podne pospava kao i svaki težak da se odmori od zamaha kosom.

NE ZNAMO KO SU BILI TI STARI NARODI

Potruga za identitetom jedna je od vodećih tematskih cjelina u svjetskoj književnosti dvadesetog stoljeća. Vječita zapitanost o prapočelu i korijenima nije strana ni južnoslavenskim književnicima. Često možemo Ćamila Sijarića, u pripovjednim djelima, *uloviti* u takvom traganju (taj temat je možda najzastupljeniji u romanu *Raška zemlja rascija*). U poeziji pitanje porijekla izbija u prvi plan. On ne pokušava proniknuti u jezik i život tih starih naroda kao Mak Dizdar već nagađa o njima. Zbog toga mu je prizma vanjska, a lirski subjekt kolektiv. Takva je pjesma *Ne znamo ko su bili ti stari narodi*.⁵¹

Pjesnik, u ime kolektiva, stoji ispred saznanja da su u istim Šipovicama nekada živjeli narodi iza kojih ništa nije ostalo do informacija da su živjeli i otišli, bez tragova i imena. Perspektiva je takva da se moraju tražiti ostaci ili tragovi najpodesniji za intelektualnu svijest današnjih Šipovčana. Elementi identifikacije su: kapa, obuća, ime, žena.

Kapa je simbol pripadnosti određenoj zajednici. Kod Bošnjaka Sijarićevog rodnog kraja to je bio *fes*, nekada *ćulah* i *čalma*, zatim *beretka* koja se očuvala do današnjih dana. Kape su se mijenjale kako je koja vlast nailazila.⁵² Ona se identifikira sa vjerskom i nacionalnom pripadnošću. U narodu se i danas za prevrtljiva čovjeka kaže: *Njegovoj glavi svaka kapa paše*. Zbog toga i u pjesnika radoznalost da sazna o kapama tih starih naroda:

50 Pričao je on mudre priče, Koliba na nebu, str. 35.

51 Ne znamo ko su bili ti stari narodi, Koliba na nebu, str. 55

52 U Antologiji narodnog stvaralaštva Bošnjaka iz Sandžaka "Može l' bit što bit ne može" autora Husejina Bašića postoji i svjedočanstvo za ovu tvrdnju. to su stihovi narodnog pjesnika: "Hvala Alahu / Kad smo u ćulahu / Kad nismo u fesu / Da nas ne obesu". Odnose se na period II svjetskog rata kada je Novopazarski sandžak bio pod njemačkom i albanskom upravom.

*Da su nam iza sebe ostavili
Bar kapu – po kapi bismo znali
Jesu li velike ili male glave
Imali
Ti stari narodi
Za drugo ih ne bismo ni pitali*

Na istovjetan način se poigrava sa tri preostale hipoteze o obući, imenima i ženama *starih naroda*. U pjesmama u kojima se oslobađa *kolektivnog neznanja* sintagma *stari narodi* biva precizirana u *Rimljani* ili *Grci*, grčka groblja i rimske nekropole. Postoje i arheološki dokazi da su područje današnjeg Sandžaka naseljavali, Iliri, Grci i Rimljani. Sijarić je taj motiv iskoristio i u romanu *Bihorci*.⁵³ Na ovom stadiju imamo pomak u saznanju imena tih starih naroda, ali još uvijek nam nije ništa poznato o njima: *Niko ne zna kad su tu živjeli / Ti stari Grci / I kad su poumirali*.⁵⁴ To je nepoznanica koju pjesnik ne želi da otkriva. Međutim, kod njega se javlja pretpostavka o reinkarnaciji izumrljih Grka u leptire koji noću dođu u posjet živima. Ovdje je utkan i nezaobilazni *motiv leptira i svijeće* – sa degradacijom da leptiri ne sagorijevaju od plamena već umiru skupa sa njim kad se svijeća utrne. Kako se pjesnikova interesovanja povlače ka bližem historijskom periodu (Rimsko doba) tako i poezija postaje prisnija, sa puno više detalja datih kroz mikrostrukturu pjesme. U pjesmi se vrše iskopi, traga ne samo za spoljnjim obilježjima već i nutarnjim stanjima duha:

*Iskopaše na rimskoj nekropoli
Kosti nogu, ruku
Cijela čela, tjemena.
I sad – kažu – muče muku
Da dođu do ljubavi tih starih
Rimljana.*⁵⁵

Poetika je duboka kao i iskop koji ide *do pasa* i *do ramena*.⁵⁶ Svijest kopača naginje ka naznačenoj premisi da bi konkluzija bila očita:

---

53 Scena kada Hadžija dolazi u Rašlje i usput naiđe na groblje, zaustavi se i moli za umrle skupa sa pratiocem, dok ne naiđe neki prolaznik i kaže im da je to grčko groblje...

54 Grčko je to groblje, gore na brijegu, Koliba na nebu, str. 19.

55 Iskopaše na rimskoj nekropoli, Lirika, str. 63.

56 Pjesnik je s namjerom naznačio da se kopa do pasa i do ramena, jer ih dovodi u vezu sa sviješću svojih zemljaka koji prema vjerskim običajima muški grob kopaju do pasa a ženski otprilike do pazuha što je približno ramenima, pokušavajući i na taj način ustvrditi ako ništa ono bar neke od zajedničkih osobina prijašnjih naroda i njegovih savremenika.

*Sve više zemlje odgrnu, sve dublje
U dubinu dube,
I već vide sjenke zaljubljenih
Rimljana
Kako se i pod zemljom ljube.*

U pjesmi *Imam jedan prsten*⁵⁷ Sijarić se poistovjećuje sa starim Rimljaninom kome je taj prsten nekada pripadao: obojica su – kako se to pjesniku pričinja – taj prsten na istom malom prstu nosili.

Težnja pjesnikova da se bavi arheologijom vidna je i u pjesmi *Da sam arheolog*,⁵⁸ koja predstavlja onaj dio Sijarićevog opusa kojim prevladava ljubavna tematika i koji nikako ne bi smio biti zanemaren. Potencijalom ne kao glagolskim vremenom već stilskim sredstvom, uvjerava dragu u snagu njihove ljubavi koja je sagledana kroz historiju od Grka preko Rimljana do Dardana pa do današnjih vremena. Izvlači iz sebe odlomke *grčkih vaza, rimskih amfora, nakite od bronze i bakra, od zlata i srebra, zrna derdana, šareno staklo...* Neumoran je kopač, jer:

*Znam da nađu oni koji kopaju
Nađu u ruševinama, u pepelu
Sve što zemlja krije.*

I sam je zemlja te zato raskopava sloj po sloj, dio po dio samoga sebe.

OD ZAVIČAJNOG DO UNIVERZALNOG

Čamil Sijarić je kroz poeziju Sijarić ispisivao samoga sebe, dio po dio, živeći literaturu svim bićem, onako kako su umjeli samo veliki umjetnici pisane riječi. Nesumnjivo je da najveći broj Sijarićevih lirskih minijatura korespondira temama i motivima iz zavičaja. Ti zavičajni elementi se rastaču na nekoliko hermetički strukturiranih cjelina i nadalje razvrstavaju na motive kao najmanje poetske jedinice koje se dalje ne mogu razgrađivati. Ali te teme i motivi se univerzaliziraju i tako postaju kosmogenične abrevijature postanka i kraja svijeta. Svojevrsna apokalipsa i apsurd čovjeka, njegovog bitka i ambijenta u kom se ostvaruje. Taj put ka univerzalizaciji dobro je osjetila i definirala Hatidža Dizdarević-Krnjević, koja kaže: „*Njegove pjesme (Č.S. opaska moja) leže na arhaičnom libretu, čija je difuznost i složenost u tome što je on sinkretičkog porijekla i stava, i višejezičnog izraza. A to je sloj opštjeljudske prošlosti i*

---

57 Imam jedan prsten, Lirika, str. 18.

58 Da sam arheolog, Lirika, str. 92

SIJARIĆEVA LIRIKA OD ZAVIČAJNOG
DO UNIVERZALNOG DOŽIVLJAJA SVIJETA

---

*tradicije, duboko ljudska svojina, suvremena i djeljiva na sve. Odatle vodi put prema univerzalizaciji.*⁵⁹ Takav način univerzalizacije ima za cilj, kako kaže i sam pjesnik, samo da ispriča, da iznese, do oživi, da zabavi i sebe i drugoga. On želi da se poistovjeti sa svojim likovima, sa Bihorcima koji su epicentar njegovog svekolikog književnog interesa.⁶⁰ U tom i takvom ambijentu nastajale su ove pjesme iz kojih proplamsava lirski genij Ćamil Sijarića.

---

59 Dizdarević-krnjević, Hatidža: *Marginalije o Sijarićevoj poeziji*, Književno djelo Ćamila Sijarića, ANU BiH, Sarajevo 2003., str. 89.

60 Sijarić, Ćamil: *Prodrijeti u san ljudski*, Kritičari o djelu Ćamila Sijarića, ANU BiH, Sarajevo 1986., str. 312.